

TARİHÇİ NA'İMÂ EFENDİ'YE ATFEDİLEN BİR DÎVÂN ÜZERİNE*

Prof. Dr. Ahmet SEVGİ
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ahsevgi@selcuk.edu.tr

Özet

Bu makalede tarihçi Na'imâ Efendi'ye (1655-1716) atfedilen bir *Dîvân* incelenerek söz konusu *Dîvân*'ın Mustafa Na'imâ Efendi'nin değil, Üsküdarlı İsmail Na'im Efendi'nin (ö. 1694) olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, İsmail Na'im Efendi'nin *Gülzâr-ı Na'im* adlı bir mesnevîsi olduğu hatta *hamse* sahibi bile olabileceğine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Dîvân*, mesnevî, Na'imâ, İsmail Na'im.

ABOUT A “DIWAN” IS IMPUTED TO HISTORIAN NA'İMÂ EFENDI

Abstract

In this article, it is proved that the mentioned “Divan” is belonged Üsküdarlı İsmail Na'im Efendi instead of historian Mustafa Na'imâ Efendi. Besides, it is shown that İsmail Na'im Efendi has had a masnawî called “Gülzâr-ı Na'im” an even could have a “hamse”.

Key Words: *Diwan*, masnawî, Na'imâ, İsmail Na'im.

* Bu metin, 25-27 Kasım 2010 tarihlerinde Kayseri'de yapılan VI. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulmuştur.

GİRİŞ

Gerek Türkiye, gerek dünya kütüphanelerinde Eski Türk Edebiyatı'na ait gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen daha birçok eser olduğu muhakkak. Ancak, bunların bulunup edebiyat tarihimize kazandırılması pek de kolay olmuyor. Bu alanda çalışanların tespitlerine göre; tezkire, katalog ve edebiyat tarihlerinde verilen yanlış bilgilerin yanında, kitap adlarının veya mahlasların karıştırılmış olmasından kaynaklanan hatalar da araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır.

“Divan”lar üzerine yaptığımız bir çalışma esnasında müstensih tarafından “Sâhib-i Tevârih Olan Na’imâ Merhûmun Dîvânıdır” diye sunulan bir “divan”a tesadüf ettik. Tarihçi Mustafa Na’imâ Efendi'nin (1655-1716) şairlik yönünün de olduğu hatta o dönemde yazılan tezkirelerde şairliğinin övüldüğü ve şiiirlerinden örnekler verildiği bilindiğine göre, söz konusu “divan” tarihçi Na’imâ'ya ait olabilir diyerek heyecanlanıp araştırmalarımızı derinleştirdik.

Erbabınca malum olduğu üzere bu konuda ilk yapılması gereken, tezkirelerde Na’imâ adına kaydedilen örnek şiiirlerin mezkûr “divan”da olup olmadığının araştırılması olacaktır. Biz de öncelikle Safâyî ve Sâlim Tezkirelerindeki Na’imâ'nın şiiirlerini bulduk:

Müfte‘ilün Fâ‘ilün Müfte‘ilün Fâ‘ilün

‘Aşkımı eفزün eden hat mı ya ol rü mudur
Zib-i çemenzâr-ı hüsñ lâle mi şeb-bü mudur

‘Āşık-ı bîdâdîña söyleye ey şâh-ı hüsñ
Çeşmiñi ser-mest eden nâz mı uyhu mudur

Ṭurreleri müşğsâ gamzesi merdüm-rubâ
Bilseñ o vahşî-şîfat şîr mi âhü mudur

Şî‘r degil ey Na‘im eylediğîñ şîhrdir
Yoksa bu destîñdeki hâme mi cādü mudur.

Ve lehü

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Her kimde ki sūz-ı ŧeb ü āh-ı ŧeher olmaz
Da'vāt-ı recāsına ħavāŧŧ-ı eŧer olmaz

Ħāsîd ayaġa çalsa da kālā-yı kemālim
Sermāye-i 'irfānıma aŧlā zarar olmaz

Naẓmımdan alır her kiŧi bir ħisse Na'îmā
Ħāl ehline böyle ni'am-ı müddaġar olmaz.¹

.....

Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

'Aŧkı mı efvn eden ħat mı ya ol rü mudur
Zîb-i çemenzâr-ı ān lâle mi ŧeb-bü mudur

Ve lehü

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

ŧafā-yı ħalb ile sa'yim bu ey düstür-ı ŧāħîb-nām
Müretteb āsitānıñ eyleyem taħbîl ü istîlām

Ħarîm-i Ka'be-i küyuñ tavāfa eyledim niyyet
Miŧāl-i ħacı 'uryānım 'ināyet eyle bir iġrām.²

Yaptığımız karşılaŧtırma sonunda bu ŧiirlerin bahse konu “divan”da olmadığı ortaya çıktı. Sonra “Tuhfe-i Nâ'îlî”den aynı mahlası (Na'îm) kullanan diġer ŧairlerin örnek ŧiirlerini tarayarak bunları Na'îmâ'ya isnat edilen “divan”daki ŧiirlerle karşılaŧtırdık. Gördük ki Sarı Nâ'ib diye anılan Üsküdarlı İsmail Na'îm Efendi'ye ait altı parça örnek ŧiirden³ ikisi mezkûr “divan”da var:

¹ Mustafa Safâyi Efendi, **Tezkire-i Safâyi**, (Hazırlayan: Doç. Dr. Pervin Çapan), AKM Yayınları, Ankara 2005, s. 625.

² Sâlim Efendi, Tezkiretü'ŧ-ŧu'arâ, (Hazırlayan: Prof. Dr. Adnan İnce) AKM Yayınları, Ankara 2005, s. 676.

³ Mehmet Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî (Hazırlayanlar: Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatcı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, c. 2, s. 1083-1084.

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilûtün Fe‘ilün

Şu gibi āyine-i ħüsn ü bahā sāde olur
Teşne-diller saña ol vech ile cān-dāde olur

Seyr eden ol güli mestāne çemen bezminde
Aldırır kendüyi şebnem gibi üftāde olur

Zülf-i müşğīniñe pā-beste olurmuş evvel
Ol sebebden midir ‘aşık olan āzāde olur

Bī-tekellüf n'ola Şabrīye nazīr olsa Na‘īm
Her ne kim mümkin ola ‘ālem-i dünyāda olur.
(Dīvān, v. 16^b)

.....

Mef‘ülü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün

Āyīnezār-ı himmet olur inkisārimız
Çeşm-āşinā-yı ğayret olursa ğubārimız

Merkez-nişīn-i dā‘ire-i ‘aşkı ey Na‘īm
Ĝayret-fezā-yı devr-i felekdir qarārimız.
(Dīvān, v. 16^b)

İsmail Na‘īm Efendi için, tekrar Safâyî ve Sâlim Tezkirelerine döndüğümüzde Sâlim Efendi'nin Na‘īm'den sadece bir örnek beyit zekrettiğini:

Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün

Gülistān-ı cihānda bir dönüm bāĝ-ı maĥabbetdir
Muķīm-i kūy-ı ‘aşka zād-ı vird-i ħalka-i tevĥīd.⁴

Safâyî'ninse, tezkiresine Na‘īm Efendi'den yedi manzum parça almış olduğunu⁵ ve bunlardan bir gazelin elimizdeki “dīvān”da yer aldığını tespit ettik;

⁴ Salim Efendi, age., s. 675.

⁵ Mustafa Safâî Efendi, age., s. 608-610.

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Âyînezâr-ı himmet olur inkisârmız
Çeşm-âşinâ-yı gayret olursa ğubârmız

Tâc-ı şehânî tûde-i râh-ı nigâh eder
Dâğ-ı derûn-ı 'aşk iledir iftihârmız

Seng-i mihekk-i çarhla encüm degil felek
Mihriye ya'ni etdi te'âdil 'ayârmız

Luţf-ı seyyâr-ı dehre yemîn eylemek nedir
Farğ olsa idi kâr-ı yemîn ü yesârmız

Taħmîl-i 'aşk sa'y ü irâdetle olmadı
Bu yolda etdi şarf-ı vücûd ihtiyârmız

Merkez-nişîn-i dâ'ire-i 'aşkam ey Na'îm
Gayret-fezâ-yı devr-i felekdir qarârmız.
(Dîvân, v. 16^b)

Bütün bu araştırma ve incelemelerimiz sonunda “Sâhib-i Tevârih Olan Na'îmâ Merhûmun Dîvânıdır” ifadesinin doğru olmadığı ve adı geçen “Dîvân”ın İsmail Na'îm Efendi'nin olduğu ortaya çıkmış oldu. Bu vesile ile biz de makalemizde İsmail Na'îm Efendi ve Dîvânı'nı kısaca tanıtmak istedik...

İsmail Na'îm Efendi

Sarı Nâib diye anılan İsmail Na'îm Efendi Üsküdarlıdır. Tahsilini tamamladıktan sonra mahkeme kâtipliği ve müderrislik görevlerinde bulunmuştur. 1106/1694'te vefat eden Na'îm Efendinin edebî yönü hakkında tezkireci Mustafa Safâyî Efendi şunları söyler:

“Aşrîñ şu'arâsındandır. Müretteb Dîvân-ı belâgat-'unvânı vardır. Ve daħi meşnevî bahrinde Gülzâr-ı Na'îm nâm bir manzûm te'lîfi vardır. Hâkkâ ki bezl-i ma'ârif etmişdir. Eş'arı nâzükâne ve güftarı 'âşîkânedir.”⁶

Bu konuda Şeyhî Mehmed Efendi'nin “Vekâyi'u'l-Fudalâ”da söyledikleri de şöyledir:

“Âşârından Na'îm maħlası ile müretteb ve mükemmel Dîvân-ı eş'arı ve manzûm Hâmse-i belâgat-şî'arı vardır.”⁷

⁶ Age., s. 607.

Bu ifadlerden de anlaşılacağı üzere, İsmail Na'ım Efendinin müretteb bir Dîvân'ı ve Gülzâr-ı Na'ım adlı bir mesnevîsi vardır. Bu arada Şeyhî Mehmed efendinin “Manzûm Hamse-i belâgat-şî'ârı vardır” sözü de dikkat çekicidir. İsmail Na'ım Efendi “hamse” sahibi bir şair ve Gülzâr-ı Na'ım bu beş mesnevîden biri midir yoksa Gülzâr-ı Na'ım onun hamsesinin genel adı mıdır, bunları bilmiyoruz...

Bu genel değerlendirmeden sonra şimdi İsmail Na'ım Efendi Dîvân'ını tanıtmaya geçebiliriz.

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Şevket Rado Yazmaları No: 41'de kayıtlı Na'ım Dîvânı 19 varaktır.

Cilt eb'âdı: 210x140 mm.

Yazı e'âdı : 160x85 mm.

Ta'likla yazılmış ve sayfalardaki beyit sayısı muhtelif.

Baş:

صاحب تواریخ اولان نعیم مرحومک دیوانیدر
بسم الله الرحمن الرحيم
نعت شریف دیوان نعیم علیه الرحمة الرؤف الرحيم

طلعتک ای بدر عالمتاب اوج لا مکان
بر کونشدر کاولمده پرتو کداسی دو جهان
(Dîvân 1^b)

Son:

حکایت غم اغیار و حال دوراندر
نعیم بو غزلم بویله سوزناک اولمق

(Dîvân, 20^a)

Naat, kasîde, tarih, kıt'a, ve beyitleri müteâkip “İbtidâ-yı gâzeliyyât-ı Dîvân-ı Na'ım E'üzü billâhi mine's-şeytâni'r-racîm Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm” başlığıyla gazellere geçilir.

Alfabetik olarak tertip edilen gazeller maalesef kâf (ق) harfinde sona ermektedir. Ancak, kaynaklarda İsmail Na'ım Efendinin müretteb Dîvân sahibi olduğunun belirtilmesi yanında, tezkirelere alınan gazel örneklerinde kâfiye ve

⁷ Şakâyık-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri (Neşre Hazırlayan: Dr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İst. 1989, c. 4, s. 120.

rediflerin ekseriyetle kâftan (ق) sonra gelen harflerden oluştuğu dikkate alındığında “Dîvân”ın eksik olduğu görülür.

SONUÇ

Bu çalışmamızda tarihçi Mustafa Na'imâ Efendi'ye atfedilen bir *Dîvân* ele alınıp incelenmiş ve adı geçen *Dîvân*'ın Na'imâ'nın değil, İsmail Na'im Efendinin olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, Na'im Efendinin “Gülzâr-ı Na'im” adlı bir mesnevî kaleme almış olduğuna hatta şairimizin hamse sahibi olabileceğine de işaret edilmiştir.

Yazımızı İsmail Na'im Efendi'nin *-Dîvân*'ının âkıbetine uygun düşen- bir kit'asıyla tamamlıyoruz:

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Na'im fikr-i ser-i zülf ile perîşânım
Anıñçün oldı perîşân bu resme Dîvânım
Velîk her ne ise naqd-i cân-ı dildir bu
Mürüvvet ile niğâh et eliñdedir cânım.
(Dîvân, v. 6^a)

KAYNAKÇA

Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî*, (Hazırlayan: Doç. Dr. Pervin Çapan), AKM Yayınları, Ankara 2005.

Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-şu'arâ*, (Hazırlayan: Prof. Dr. Adnan İnce) AKM Yayınları, Ankara 2005.

Şakâyık-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri, I-V, (Neşre Hazırlayan: Dr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İst. 1989.

Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, I-II, (Hazırlayanlar: Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.

صاحب نواج او کنگه نغمه سرور کند و براندر
 مد اقدار حسن آلتیم
 نصرتیف دیوان نغم
 علی ایضاً الرقی الرقیم

ملقات اعدا کتبا اوج لاکمان برکنند کا اولین برنود ای دیوهان
 دنیویک حسرت عالم اولی کزیه جاک غیره صفا آفر در رسم دایم ککشان
 اعترافی ساعدا جان قوه و برید حلیه پاکدر اول سرنا طهر زامان
 نیجیرا اولی علی اولین درم کوز کور زانارضا رضنه امر زامان
 حلیه پاکان کور حلیه کله کله نغم
 ایله یی نوق ناکا کله فی نرات جان

فصل بیتم ماهیه عجمیه

مید ماهی هوسید و خوشاد و سماه ادمی نریا دیله هیده و خوش غوغایه
 غلم جانغای اربوب طانه سننار نغو بنده و خوش سر ماهی دال اول کوبایه
 هوس میدال عالم تر هیلد کور کور اول کس بو حین سرجهده ماهیایه
 کسبه میدا و نگرکنا و ماهی زلال شرفی و خوش هوس سینه بنود نای

نون

Dîvân-ı Na'îm, v. 1^b

کامران اولسه نومه سیر جمالیه تقسیم
 انه فرمانه عشق عاشق و دیدار آتیش

عبارت طایفه کرم لکنه کمال اولدی کر کدر ایندیله اعرش کمال اولدی
 کدر و درر و عیار با غنقله دراز ندر و قد کله عشق کله شوفا کمال اولدی
 درر کجا ک ک امیر ازور عمود صلیک نکلوز ایچوز ایشرد و حق کلا کرد
 نگاه کس ک بوق و له خورشید بر لنگر معانیله کسره دیکجه کجا کرد
 حکایت عجم اغیار و صحر دوراندر
 نغم بوغزلم بویله سوزبان کمال اولدی

Dîvân-ı Na'îm, v. 20^a